

Odnos med urbanih središči in podeželjem

Pomembno področje v razvoju urbanih struktur je soodvisnost med regionalnimi središči in njihovim zaledjem – podeželjem. To zaledje ni pomembno le kot izvor delovne migracije, ampak kot razvojni vir v procesu prvobitne akumulacije kapitala. Produktivnost primarnega sektorja je zato osnovna predpostavka razvoja regionalnega središča.

Začetna soodvisnost, za katero pa sta značilni podrejenost in kasneje odvisnost podeželja, prerašča v celovito strukturo odnosov relativne neodvisnosti zdaj že razvitih lokalnih središč ter stapljanja z urbano-tržno mrežo osrednjega središča.

Medsebojna odvisnost podeželja z rastjo mesta se razrašča tudi v področje konfliktnih interesov. Infrastrukturne potrebe goste urbane poselitve so velike, z ekonomsko rastjo se povečuje trg in oboje zahteva znatna vlaganja v transportno komunikacijsko povezavo. Že sama izraba zemljišča, bodisi da gre za obdelovalno zemljo ali naravne kvalitete prostora, postane predmet konfliktnih razmerij. Vsak poseg v lokalno prostorsko zaledje neposredno vpliva na kakovost bivanja prebivalcev, pogosto konfliktnost narašča še posebno v sistemih z egalitaristično zasnovano razvojno ideologijo, zaradi katere se povečujejo pričakovanja lokalnega prebivalstva za izboljšanje življenjskih razmer.

Nazorni za dejansko polarizacijo razvoja med urbanim ter podeželskim okoljem v Jugoslaviji so npr. podatki o standardu opremljenosti gospodinjstev, ki relativno dobro izražajo kakovost življenja družine. Dobro opremljena gospodinjstva (vrednost 4 med petimi možnimi) tako npr. najdemo v skoraj enakih razmerjih (62,5% : 64,2% v obeh regijah, urbanih središčih in podeželju. Slabo opremljena gospodinjstva pa so pogostejša na podeželju (9,1% : 22,6%) ali drugače – od tistih, ki imajo zelo dobro opremljena gospodinjstva, jih 74% živi v urbanih središčih, 26% na podeželju, med zelo slabo opremljenimi jih je 33,5% v mestih, 66,5% na podeželju.

Ob ekspanziji proizvodnih lokacij v širše zaledje mesta ter satelitska naselja se razraščajo nasprotja zaradi ekološke ogroženosti naravnih virov, ki mnogo bolj prizadene lokalno prebivalstvo. Ta odnos Chris Hamnett poimenuje urbani imperializem (1981 : 47), medtem ko podeželje zaznamujejo konzervativnost in omejitve alternativ – ali drugače, težnje blokiranja ekonomskega razvoja.

Ker pa z urbaniziranoostjo naraščajo tudi vsi drugi življenjski stroški (cene prevoza, poraba energije in uvajanje tehnologije), možnosti za integracijo prebivalcev v dominantni sistem pa so različne, se povečuje tudi socialna segregacija v prostoru glede na njegovo kakovost ter ceno (KŽ 89).

Čeprav je to mnogo očitnejše v družbah s tržnim sistemom, pa je zanimivo, da podobne pojave zasledimo tudi v vseh socialističnih državah. Ekološki konflikti bodo zaradi neusmiljenih posegov v naravno okolje pripeljali ne le do roba njegove »naravne zmogljivosti«, ampak ogrozili večji del dejavnosti prebivalcev podeželskih območij (KŽ 89).

Segregacijo v zadnjih povzročajo plansko redistributivni posegi, za katerimi delujejo političnoideološke vrednote in manipulacije lokalno-regionalnih oblastnikov. Ekološke vrednote do pred kratkim sploh še ni bilo na programu, ki je manipuliral zgolj s količinami industrijskih proizvodov.

Iz navedenih primerov je razumljiva posledica nekompatibilnih razvojnih interesov (in občutka izkoriščenosti nasproti omejevanju ekspanzije), da se lokalna središča začnejo boriti za relativno družbeno in politično samostojnost. Decentralizacija regionalnih enot na številna občinska središča pri nas je dober primer razreševanja te težnje. Kljub temu, da je potekala v imenu ideološke kvazidemokratizacije in boljših možnosti za samoupravljanje.

Tako lahko ugotavljamo, da je za razvoj in rast urbanih (regionalnih) središč pomembna odločitev o dominantnih gospodarskih dejavnostih in vlaganjih v potrebno infrastrukturo. Dosežena raven ter stopnja rasti za oboje pa sta bistveno odvisni od uspešne vloge središč, da si pridobijo nadzor nad viri svojega zaledja. Gre za relativno razmerje moči in sposobnosti urejanja razvoja v okolju na način, ki uresničuje lastne interese dominantnih skupin (J. Simmie, 1981).

Rast regionalnih središč je torej odvisna od stopnje ekonomske in politične kontrole, od kontrole v procesu odločanja ter moči, da se uveljavijo interesi pri uporabi razpoložljivih virov v širšem regionalnem območju.

In kakšen je odnos med alokacijo omenjenih urbanih virov ter alokacijo dobrin za prebivalce?

Za razmerje med socialno in prostorsko alokacijo virov je značilno njeno pogosto prekrivanje (L. McDowell, 1981 : 115). Tudi pri nas ugotavljamo, da obstaja znatna verjetnost, da si bodo dominantne družbene skupine pridobile uporabo vrednejših ali bolje opremljenih prostorskih enot.

Ta trend smo ugotovili za Slovenijo in za Jugoslavijo. To je še posebno očitno v distribuciji kakovosti stanovanj in opremljenosti ter kakovosti prostora. Te učinke producirajo najrazličnejši mehanizmi ne glede na sisteme, saj že prostor sam npr. ni enako kakovosten, moč družbenih skupin pa je različna in spremenljiva.

Centralne in marginalne skupine glede na uporabo kakovostnejšega prostora pri nas lahko ločimo po regionalni razsežnosti – kot skupine, ki poseljujejo urbani ali podeželski prostor, ali po vertikalni stratifikacijski razsežnosti, ki jo označuje družbeni status (dohodek, izobrazba, politična moč, stopnja družbene integriranosti, panoga zaposlitve itd.). Značilna je težnja po prekrivanju obeh strukturnih elementov, s tem da pride do akumulacije dejavnikov, ki utrjujejo centralni ali marginalni položaj skupin. To verjetno učinkuje na zmanjševanje vertikalne socialne mobilnosti.

Polarizacija med mestom ter podeželjem obstaja v prvi vrsti že po izobrazbi poseljenih, saj linearno narašča, ko gre za višjo izobrazbo ter urbana središča, ter v enaki krivulji pada, ko gre za podeželje in nižje izobrazbene skupine.

Pri stanovanjskih razmerah je polarizacija skoraj popolna: na podeželju se ukvarjajo s samogradnjo, samopomočjo ter uporabo lastnih virov (45,7%); v mestih gradi družbeni sektor (le 17,2% samogradnje), zato je tudi najemnikov na podeželju šestkrat manj (5% : 30,9%), pogost način bivanja je »pri sorodnikih« (28,9%). Zelo jasna ter statistično pomembna je regionalna polarizacija v stopnji opremljenosti bivalnega okolja. Na podeželju kar 38,4% bivalnega okolja dosega komaj najnižjo stopnjo opremljenosti (v mestih 10,5%), tudi zelo dobro opremljenega okolja je komaj 6,8%, v mestih kar 39,4%. V mestih 3/4 vsega bivalnega okolja dosega dobro ali zelo dobro raven opremljenosti s servisi ter družbeno infrastrukturo.

Očitna je tudi regionalno selektivna poselitev socialnih skupin v Jugoslaviji.

Največje so razlike v poselitvi prostora najvišje, prve socialne skupine: le 8,9% njenih pripadnikov živi na podeželju (v Sloveniji, Hrvaški mnogo višji deleži, KŽ 1986/9), skoraj dvainpolkrat toliko v mestih (21,8%).

Gre torej za koncentracijo pomembnejših vodilnih, vodstvenih, političnih ter visoko izobraženih prebivalcev v mestih. V tem pogledu lahko govorimo o profesionalni marginalizaciji podeželja. Razvoj preko policentrizma te razlike omili, vendar jih v začetni fazi ne presega, jih celo ustvari; potencira pa jih monocentrična oblika urbanizacije.

Kolektivizacija kmetijstva tako na žalost ni pripomogla k profesionalizaciji te dejavnosti. To je verjetno tudi eden od razlogov, da na podeželju pogrešamo večjo prisotnost srednje starostne kategorije prebivalcev, torej aktivnih, čeprav mladine ne primanjkuje. Enako smo ugotavljali za Slovenijo (KŽ, 1986).

Socialno ter regionalno polarizacijo v dostopu do bolje opremljenega bivalnega okolja bi lahko sklenili takole: čim višja je raven opremljenosti okolja, večja je verjetnost, da je to okolje urbano središče ter da v njem žive višje socialne ali izobrazbene skupine prebivalcev.

Za preseganje tega stanja je več mehanizmov. V neenake pogoje lahko posega država – bodisi z intervencijo na trgu ali s planskim in redistributivnim urejanjem. Na Zahodu so značilni tudi restriktivni (ali spodbujevalni) ukrepi v privatnem sektorju produkcije, najema in nakupa stanovanj, na Vzhodu redistribucijski mehanizmi bodisi zemljišč ali družbenih stanovanj. Alokacija storitvenih in družbenih servisov se v večini prekriva z alokacijo stanovanj, oba s stopnjo relativne socialno prostorske segregacije.

Takšne razlike v socialnih neenakostih so posledica formalnih ideologij, ki urejajo sisteme alokacije virov v produkcijo podobnih ali raznovrstnih neenako dostopnih dobrin med socialnimi skupinami v zelo različnih družbenih sistemih (prav tam, 116).

Tako npr. v zahodnoevropskih državah in ZDA največje razlike v stanovanjskem standardu in opremljenosti okolja povzročajo tržni mehanizmi, v socialističnih pa sama država z neustreznimi mehanizmi delitve virov kljub egalitaristični ideologiji. To še ne pomeni, da se to dogaja nenamerno.

Različne družbene strukture in njihove internalizirane vrednote oblikujejo vzorce družbenega vpliva in moči, ki proizvajajo presenetljive podobnosti, vendar tudi razlike v rezultatih odločanja. Pri reševanju problemov strukturnih razlik v dostopu do družbene moči in standarda teh specifičnih razlik ni smiselno zanemarjati, saj uporaba neustrezno prilagojenih strategij (njihovega razreševanja) izniči učinkovitost akcij.

1. model – policentrizem

Slovenija kot deloma tudi Hrvaška imata že zgodovinsko in kulturno ugodnejšo dediščino tako glede razvitosti infrastrukture kot proizvodnih zmogljivostih. Pri tem ne gre zanemariti kulturnih dejavnikov prilagajanja več generacij na industrijsko urbano življenje.

Razpršena poselitev Slovenije in hrvaškega primorja je tudi pripomogla k razvoju manjših urbanih središč ter omogočila postavitev industrijskih obratov tudi na podeželju. Čeprav je nesporna soodvisnost med politično odločitvijo o decentralizaciji in razvojem občinskih lokalnih središč (Petovar, Seferagić, Bežovan, Ver-

lič), je prav tako res, da ta ista odločitev ni imela enakega učinka v preostalih predelih Jugoslavije.

Kljub temu, da je takšna pravnoformalna odločitev sama po sebi (naselitev vsega birokratskega in političnega aparata za odločanje in vodenje, nekaj infrastrukture ter družbenih servisov) v kraj prinesla vrsto ugodnosti, to še ni nujno pomenilo tudi njegovega nadaljnjega razvoja.

Prav tako je v obeh republikah prav ta zgodovinska specifika – zaradi katere je vendarle večji del prebivalcev ostal vezan, če ne že na vas, pa vsaj na manjša mesta – omogočila uspešnejši policentrični razvoj.¹

Kljub depopulaciji vasi glede na aktivni delež prebivalcev je rast večjih središč v Sloveniji ustavljena že v 75. letih, bolj pa so se razvila regionalna in občinska središča (Letopis Slovenije 1985–8). V teh danes najdemo tudi relativno ugoden bivalni ter družbeni standard (Verlič, Dekleva, KŽ, 1986).

Glede na te značilnosti se v tem okolju srečujemo s pojavom, ki je značilen za razvito Evropo v letih 1970–1980. Mislimo na selektivni urbani eksodus srednjega ter višjega socialnega sloja v manjša naselja blizu mest. S spremenjeno socialno strukturo so prišle tudi nove zahteve po infrastrukturi (komunikacije) ter splošni opremljenosti okolja.

S tem ne želim trditi, da imamo v Sloveniji ali Hrvaški že evropski standard, ampak da je to le še en primer za tezo nelinearnega razvoja v fazah urbanizacije.

Zgolj posebna zgodovinska-kulturna dediščina je omogočila razvoj podeželja in manjših središč, čeprav bi sicer po zgledu razvoja Evrope v preteklosti takšne procese šele lahko pričakovali nekje v bodočnosti.

K temu vzorcu lahko prištejemo tudi že očitne deurbanizacijske migracijske tokove v večjih središčih ter selektivno poseljevanje urbanih središč z novo populacijo. V bistvu so se manjša naselja industrializirala, obenem pa tradicionalne oblike gospodarstva in načina življenja niso izginile; to dobro ponazarjajo podatki o prostorski distribuciji popoldanskih kmetov, zaposlovanju v družbenem sektorju tudi na podeželju (kar lahko pomeni dvoje: kolektivizacijo kmetijstva ali industrializacijo podeželja; nedvomno gre delež te kategorije tudi na račun dnevnih migracij v bližnja središča) ter prisotnosti razširjene družine. Zaradi tega so manjše potrebe po družbenem standardu v tem prvem obdobju omilile neugodnosti hitre rasti v večjih mestih drugje po svetu ali pri nas na jugu.

»Neodvisno od tega, koliko so bila mešana gospodinjstva nepriljubljena v praktičnih predstavah mnogih planerjev, so omogočila kolikor toliko uravnotežen proces urbanizacije, kjer je bila industrializacija praviloma premalo močna, da bi jamčila razvojne perspektive vsem slojem, zajetim z deagrarizacijo. Na robu formalne ekonomije so realizirala »paraekonomsko prakso«, ki je za mnoge skupine pomenila tudi izogib radikalni pavperizaciji. V urbani strukturi se na tej podlagi legitimira »paraurbanizacija« (z oblikami črnih gradenj naselij in »divjim« družbenim standardom), ki obstaja kot senca tistega, kar so planerji imenovali urbanizacija« (Rogić, 1986 : 4).

Razhajanje med industrializacijo ter s tem novim načinom življenjskih vzorcev ter urbanizacijo je bilo tako zapolnjeno s klasičnimi načini zadovoljevanja potreb zunaj delovnega področja. Ohranili so se socialni stiki in tradicionalni družinski ter sorodstveni življenjski vzorci, medtem ko je v večjih mestih pogostejše prihajalo do

¹ V letu 1984 (KŽ, ISU) še vedno približno polovica slovenskega prebivalstva živi v krajih, ki nimajo niti statusa občinskega središča – torej na podeželju. V občinskih središčih (58), v regijskih središčih (8) in republiškem središču pa druga polovica. Med vsemi prebivalci je le še 8% kmetov, vendar je mnogo večje število mešanih gospodarstev – ko so postala in ostala posebnost v socialističnih državah.

dekulturacije in anomalije (ruralizacija mest!). Zanimiv pa je podatek, da se razširjene družine kar v visokem deležu (25,8) ohranjajo v nerazvitih republikah tudi v republiških in regionalnih središčih (Boh KŽ, 89).

Ljudje v prvih so si hitreje pomagali sami, medtem ko so bili prebivalci v mestih bolj odvisni od formalno organizirane (zmeraj zapoznele ali sploh odsotne!) družbene pomoči.

Samoorganizacija ter deloma neodvisni viri za vsakdanje potrebe življenja so imeli močne blažilne učinke v forsiranih razvojnih fazah; k tem tradicionalnim vzorcem se danes velik del populacije zateka zaradi krize in odsotnih drugih alternativnih modelov zadovoljevanja potreb (zasebna pobuda v tržnem gospodarstvu), kar se je pokazalo na področju stanovanj, varstva, družinske nege obolelih itd. (Mandič, Tomc, Pešec, Sadar, Boh, Družboslovne razprave, 1987, ISU).

Vendar pa z njimi ni bilo mogoče nadomestiti ali doseči tiste stopnje družbenega standarda, ki se je kasneje razvil v večjih mestih.

Takšno področje je npr. izobraževanje, deloma zdravstvo. Najbolj vidne so posledice zaostajanja podeželja v servisnih in storitvenih dejavnostih (če ravno ne gre za turistična naselja!), ki bi jih lahko dopolnila zasebna podjetniška pobuda, ne le zgolj »naredi si sam«!²

To je sigurno posebnost urbanizacijskega pojava v Sloveniji ter deloma Hrvaški, ki je ne moremo vključiti v splošne tokove urbanega razvoja drugje po svetu, kjer je prihajalo do radikalnih sprememb v preselitvenih ter življenjskih tokovih. Te spremembe so večinoma zahtevale povsem nove načine družbene organizacije, nove družbene institucije (socialna politika, skrb za družbeni standard, demarginalizacija, podjetniški korporativizem, država blaginje npr.!).

Podobni procesi deurbanizacije so v ZDA potekali v poznih šestdesetih ter sedemdesetih letih, v Evropi prav tako, vendar pa to nikakor ni pomenilo vračanja k tradicionalnim vzorcem življenja, kot se je to zgodilo pri nas.

2. model – monocentrizem

V drugih predelih Jugoslavije sledimo izrazitejšemu konceptu centralizirane industrializacije (posledično prav tako urbanizacije), ki potekata skoraj sočasno. Prav to prekrivanje in pospešena razvojna rast (industrializacija = modernizacija = socializem) sta privedla do pretiranega priseljevanja prebivalstva s podeželja. Depopulacija podeželja in vasi ob sočasni neustrezni kmetijski politiki pa je to proizvodnjo potisnila v nizko učinkovitost.

Urbani razvoj je bil tako skoraj popolnoma odvisen od zunanjih prilivov (zvezna sredstva, posojila).

Ne glede na navedene argumente pa s podatki (KŽ, 1988) odkrivamo relativno manjše razlike v družbenem standardu prebivalstva med razvitimi ter nerazvitimi republikami, kot bi jih pričakovali glede na doseženo produktivnost gospodarstva.

² Podjetniška zasebna pobuda (družin, posameznikov) je bila v zadnjem desetletju podcenjevana ekonomska kategorija tudi v kapitalistično razvitih državah (Ivan Light, referat na ISA, 1985). Deloma zaradi močne koncentracije kapitala (Marxova teza) kot posledice razvoja korporacij, zmanjševanja samozaposlovanja v šestdesetih letih ter faze monopolističnega razvoja produkcije. Napovedano je bilo izginjanje manjših podjetnikov. Vendar pa so analize pokazale (I. Light, 1984/5), da se v vsakem kriznem obdobju samozaposlovanje močno povečuje, v nekaterih dejavnostih pa sploh ne izginja, ampak se celo razrašča (servisi). Pokazalo se je, da nekaterih storitev ni moč povsem vključiti v industrijsko produkcijo in je fleksibilni mali podjetnik zavzel vse večji delež v skupni produkciji.

Pri tem ni bilo pomembno, da je to mnogo manjši delež družbene produkcije v primerjavi z večjimi koncerni, ampak da ta produkcija dobiva jasno strukturo in lasten status. Torej ne nekaj, na kar čakamo, da bo kmalu izginilo. Takšno stališče tudi spreminja socialni odnos do samozaposlovanja in pospešuje družbeno pomoč zasebnemu sektorju dejavnosti. Torej tudi predpostavka o linearnem procesu koncentracije kapitala doživlja krizo.

Vlaganja družbe v socialni in družbeni standard z redistribucijo so bila tako očitno zelo močna v zadnjih desetletjih, vendar so bila prostorsko ter socialno selektivno usmerjena.

Razvijalo se je manjše število mest, ki so posrkala skoraj večino pritoka kapitala in ljudi. Ti niso bili uporabljeni le za nove (nizko produktivne ali celo ekonomsko nesmiselne) proizvodne dejavnosti, ampak tudi za reprezentativni standard lokalnih ter nacionalnih oligarhij. Izredno visoka je neizrabljenost profesionalnih virov, ki so se množično producirali preko dostopnega izobraževanja, vendar je razvoj potekal v smeri ambiciozne uporabe uvoženih tehnologij.

Tako ni presenetljivo, da so razlike v regionalni opremljenosti tako velike, da posamezne pokrajine sodijo med »nerazvite«, čeprav v povprečju republike kažejo nadpovprečno visoke standarde opremljenosti okolja v primerjavi s preostalimi deli države.

Razlike v opremljenosti okolja posameznih socialnih skupin odkrivajo pretirano velik delež »elite« z nadpovprečnim standardom ter prevelik delež nizke opremljenosti okolja širših, nižjih socialnih skupin. Delež ter doseženi standard srednjega sloja ne ustrezata ravni razvitosti teh republik.

Sklepne misli

Kako razložiti predhodno ugotovljena strukturna neskladja med ekonomsko in urbano rastjo ter regionalnimi in socialnimi neenakostmi?

Regionalne in socialne neenakosti v različnih razvojnih fazah industrijsko urbane rasti so bile obravnavane v študiji J. G. Williamsona (1965 : 3–45), ki ugotavlja povečevanje omenjenih neenakosti v prvih razvojnih fazah ter postopno izenačevanje standarda in dohodka v kasnejših. Študija je upoštevala primere 25 dežel in je opredelila to značilnost kot univerzalno. Teorija konvergence in tehnološkega determinizma torej predpostavlja, da industrijsko tehnološki razvoj sam po sebi vodi k relativni podobnosti pojavov v različnih družbah v celovitejših, zrelejših razvojnih stopnjah – ne glede na ideologijo, sistem produkcije in distributivne mehanizme v začetnih fazah.

Pri tem se lahko vprašamo, ali gre dejansko za tako zelo različne sisteme ali zgolj za razlike v poimenovanju sicer sorodnih družbenih pojavov prvotne akumulacije kapitala za industrijski razvoj. Končno je povsod treba v prvi vrsti nekaj producirati, da bi lahko nato delili – kdo ima interes za profit (država, delavci, privatnik) je lahko zanemarljivo vprašanje, če se z redistribucijo ne posega v učinkovitost gospodarstva in če država zagotavlja socialno varnost. Ali je v tem dilema današnjega sistema Jugoslavije?

V posameznih fazah se razlike med stopnjo ekonomskega razvoja in regionalnimi neenakostmi v družbenem standardu tudi pri nas sprva povečujejo ter so najmočnejše izražene med urbanih središči ter podeželjem. Razlike se nato (lahko) postopoma zmanjšujejo in se izenačijo na višji, čeprav zmernejši fazi ekonomske rasti (Williamson, 1965). Podobne, čeprav grobo poenostavljene faze ekonomskega razvoja omenja med drugim tudi Rostow (1978).

Nekatere težnje k takim pojavom smo ugotavljali skozi podatke o opremljenosti okolja po različnih regijah Jugoslavije v prvi analizi (KŽ, 1988, 89, ISU) in so jih naslednje analize še potrdile. Zgolj z višjo stopnjo razvoja in demokratizacijo

(deelitizacijo) se regionalne in socialne razlike zmanjšujejo; niso odvisne od količine vloženega kapitala ali učinkovitosti gospodarstva, ampak od redistributivnih mehanizmov države ter moči socialnih skupin na regionalni ravni.

Kljub temu trendu pa je v ozadju teorije konvergentnega razvoja predpostavka že omenjene linearne linije »uspešnega modela razvoja ekonomskih struktur«, za katerega danes ugotavljamo, da ni povsem točen (L. McDowell, C. Hamnett, 1981). Vendar je bila to generalna oblika razvoja zahodne Evrope v preteklosti. Koliko bodo predhodno že omenjena odstopanja resnično spremenila poglede na modernizacijsko teorijo, posebno v primeru Jugoslavije, je ta trenutek še težko reči.

Nesporno dejstvo je, da tudi različno organizirane družbe »proizvajajo« podobne probleme v mestih, kar je pomembno vedeti ob uporabi ustreznih strategij za njihovo razreševanje. To je še posebno delikatno za sedANJI trenutek v Jugoslaviji. Glede na ugotovitve in predpostavke preteklih študij nas visoka stopnja regionalnih in socialnih neenakosti na jugovzhodu ne sme presenečati.

Razumno pa je tudi upoštevati, da bi bile enotne strategije razvoja za celotno Jugoslavijo verjetno glede na razlike v stanju ter dosedanja spoznanja o moči socialnih skupin neučinkovite.

V razvitejših republikah ugotavljamo (KŽ, 1988) mnogo manjše regionalne razlike, ki se še vedno prekrivajo s socialnimi, vendar je povsem verjetno pričakovati, da se ob drugih ugodnih razmerah (kriza?) te ne bodo povečevale, ampak zmanjševale.

Strma socialna piramida juga, ki na severozahodu dobiva kopasto obliko, nakazuje možnost za povečevanje srednje socialne skupine ter postopnega zmanjševanja razlik med vsemi tremi. Vse te možnosti ostajajo zgolj in le verjetnosti, če se bo nadaljeval tako imenovani »linearni model uspešnega ekonomskega razvoja«. Zanj ta trenutek nedvomno nimamo najboljših obetov.

Potek in uporaba strategij za razvoj sta lahko spremenljiva zaradi specifičnih pogojev kulture in razpoložljivih virov, pa tudi ker se socialna razmerja distribucije družbene moči spreminjajo v času in prostoru (J. Simmie, 1981 : 17). Ideološke ovire in monopol partije v tem trenutku pri nas takšne procese zavirajo. Razlikovanje med dolgoročnimi podobnimi trendi ter uporabo specifičnih strategij se mi vendarle zdi temeljnega pomena za načrtovanje družbenega razvoja. Skoraj nobena razvita družba se ne more odreči težnji po racionalnem uravnavanju svojega razvoja, soočanju z njegovimi posledicami za različne socialne strukture.

Če drže ugotovljeni trendi o podobnosti razvojnih momentov družb v različnih sistemih, pa nam ti dolgoročni trendi ne pomenijo kaj prida za načrtovanje (ohranjajo upanje, da se ne more obrniti na slabše!). Prav posebnosti in razlike v družbenih mehanizmihi, ki pojave, odločitve ter regulacije izvajajo, so predmet večjega segmenta planiranja urbanega razvoja družb.

Dilema regionalnega in ekonomskega razvoja nasproti odpravljanju neenakosti, deprivelegiranosti in revščine bi lahko sklenili z naslednjimi splošnimi spoznanji.

Ekonomska rast, zasebna pobuda in svobodnejši trg glede na vladne intervencije niso sami po sebi prinesli olajšanja za revnejše sloje prebivalstva. Zaposlovanje in nove dejavnosti dejansko zelo selektivno zaposlujejo ali poseljujejo naraščajočo kvalificirano delovno silo (Marris & Rein, 1982 : VIII).

V kritiki tržnih mehanizmov avtorja zanemarjata vprašanje, kje je vlada pridobila sredstva za socialno varnost revnih in transfer dohodkovnih programov v 60. letih v ZDA. Gre namreč za (zgolj možno) sosledje dveh akcij. V 50. letih je

s podpiranjem ekonomske rasti vlada spodbujala podjetnike k pridobivanju večjih dohodkov in vlaganjem – da bi v naslednji fazi, v 60. letih, uvajala različne programe za odpravljanje revščine ter marginalnih skupin.

Povsem upravičena je avtorjeva kritika tistih predpostavk, ki so ekonomski rasti in tržnim mehanizmom pripisovali tudi reševanje problema revščine. Gre za dve različni družbeni politiki, z različnimi nosilci. V sosledju obeh akcij ni nobenega avtomatizma.

Druge akcije, torej odpravljanje revščine in delovna rehabilitacija nezaposlenih s programi prekvalifikacije, so vladne socialno usmerjene akcije in tudi rezultat različnih socialnih pritiskov. Vemo iz mnogih primerov Latinske Amerike, tudi Afrike, da obdobju ekonomske rasti niso sledili socialni programi, ampak odtujevanje in selitev pridobljenega kapitala. Zgled Zahodne Evrope in ZDA je lahko torej varljiv ob nekritični uporabi »modela socialnega razvoja« v sedanjih deželah razvoja.

Uspešnost tega modela je nedvomno močno odvisna od stopnje organiziranosti socialnih skupin, njihove osveščenosti o pravicah, od moči, ki jo imajo za uresničitev akcij, ki rešujejo njihove probleme. Gre torej za položaj relativne družbene moči organiziranih socialnih skupin, ki so uspešne v svojih socialnih zahtevah.

Pri tem ne gre le za kulturno-zgodovinske pridobitve državljskih pravic, tradicije sindikalnega organiziranja ter vplivanje preko političnih lobijev (»imperfect pluralism« politične igre po J. Simmie, 1981), ampak za dve temeljni predpostavki obeh zahodnih sistemov: pravne države ter demokracije. Oba pojava sta do te mere legitimna (kar ne pomeni, da sta v praksi popolna), da je povsem nedvoumna vladna odgovornost za reševanje socialnih problemov in zaščito pravic različnih skupin. Nedvoumna je tudi odgovornost za negativne posledice »neperfektnih igr« tržnega mehanizma in podjetništva, kot je razumljiva, pričakovana ter upravičena zahteva za boljši kos kruha tistih, ki se počutijo deprivilegirane. Ker je obstoj neke vlade tudi odvisen od uspešnega razreševanja takih problemov in konfliktov, ta ne more v nedogled odlašati z ukrepi in manipulirati z ljudmi.

Ta boj, pogajanja in merjenje socialne moči so del legitimnih družbenih procesov, ki so rezultirali uspešnost (relativno, občasno) socialnega razvoja družb zahodnih modelov. Vendar še enkrat, v tem modelu ni nobenega avtomatizma, nobenega zagotovila za socialni razvoj; so le ciklusi ekonomske rasti in recesije, preobrazbe, ki jim slede izbojevanje ter različno uspešne socialne akcije.

VIRI IN LITERATURA

- Bežovan & Kuzmanović; 1987: Stambena politika, Niro, Zagreb
Berry, B. J. L.; The Human Consequences of Urbanization, Macmillan, London
Cochrane, Allan; Hamnett, Chris; McDowell, Linda; 1981: City, Economy and Society, Harper & Row, London
Friedland, R.; 1981: Power and Crisis in the City, Macmillan, London
Hawley, A. H.; 1971: Urban Society, Ronald press, New York
Konrad, G. & Szeleny, J.; 1977: Social Conflicts of underurbanization (in Captive Cities by M. Harloe, ch. 8), Wiley, London
Kvaliteta življenja; 1984/6, 1987, 1988: raziskovalni projekt, Institut za sociologijo, Ljubljana
Linn, Johannes.; 1983: Cities in the Developing World, Oxford press, London
Marris, Peter & Rein, Martin; 1982: Dilemmas of Social Reform: Poverty and Community Action in the USA, New York
Pons, Valdo & Ray, Francis; 1983: Urban Social Research: Problems and Prospects, Routledge & Kegan, London
Rogić, Ivan; 1986: Sociološki študija Dubrovnika, Urbanistički institut SR Hrvatske, Zagreb; soavtor pri sociološki analizi: Donji Grad-Zagreb, 1988; Priština, 1988; Karlovac, 1988; Trogir, 1989
Simmie, M. J.; 1981: Power, Property and Corporatism, Macmillan, London

Stretton, H.; 1978: Urban Planning in Rich and Poor Countries, Oxford Univ. Press, London

Williamson J. G.; 1965: Regional Inequality and the Process of National Development: Economic Development and Cultural Change 13, UK.